

РЕЦЕНЗИЯ

върху дисертационен труд за получаване на образователната и научна степен "доктор" по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.8. Икономика; научна специалност
Икономика и управление

Автор на дисертационния труд: Чавдар Младенов Дочев, докторант на самостоятелна подготовка към катедра „Икономика” при Аграрен университет, гр. Пловдив.

Тема на дисертационния труд: „Конкурентни възможности на инновационните технологии в земеделието“

Рецензент: проф. д-р Иван Димитров Пенов, Аграрен Университет-Пловдив, катедра „Икономика”; област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.8. Икономика; научна специалност „Икономика и управление“, определен за член на научното жури със заповед № РД-16-1104/ 12.12. 2018 год. от Ректора на АУ.

1. Кратко представяне на кандидата

Докторантът Чавдар Младенов Дочев е роден през 1960. През 1987 завършва ВИИ „Карл Маркс“ – София, специалност Международни икономически отношения, а през 2002 Аграрен Университет-Пловдив-специалност Аграрна икономика. Участвал е в множество обучения, организирани от водещи фирми в областта на селекцията на хибриди, нови технологии в семепроизводството при основните култури за земеделието – царевица, слънчоглед и др. Работил е като консултант и управител за Балканските държави за фирми като Пионер, DowDopont Co, Corteva Agriscience Co. Образоването и трудовата дейност на докторанта са важна предпоставка за разработване на качествен дисертационен труд.

Моите лични впечатления за докторанта са много добри. Той е отговорен, систематичен и последователен в изследователската работа, което е видно и от представения материал. Владее много добре английски език, което му е дало възможност да ползва широк набор от литература.

2. Актуалност на проблема

Дисертационният труд включва два основни и взаимосвързани елемента: внедряване на инновационни технологии и конкурентни възможности. Конкурентните възможности не са само продукт на природните условия, ресурсите, производствените условия и традиции, но и на динамиката на промяна на технологиите използвани в производството. Динамиката на тази промяна през последните 20-30 години е един от доминиращите фактори за запазване или подобряване на конкурентните възможности. Въпреки, че процесите на създаване и последващото разпространение на новите технологии често е обект на изследване, механизъмът на тези процеси все още не е напълно разкрит. В тази връзка темата на дисертацията е актуална както за теорията, така и за практиката.

3. Цел, задачи, хипотези и методи на изследване

Цел: На базата на резултатите от анализа и оценката на инновационните технологии в земеделието, да се обосноват възможностите за тяхното ускорено внедряване и развитие на потенциал за повишаване на производствения капацитет, сравнителни предимства и конкурентни способности на производството.

Задачи: (1) Изясняване на теорията свързана със същността и формирането на конкурентните възможности на инновационните технологии; (2) Разработване на методика за изследване и оценка на инновационните технологии; (3) Извеждане на полски опити за оценка на биологичния и икономически потенциал на новата технология; (4) Анализ на конкурентните възможности на инновационната технология и изследване на влиянието на конкретния технологичен модел за повишаване на производствения потенциал и конкурентните възможности на производството; (5) Анализ на влиянието на аграрната политика и използванятия институционален модел за повишаване на конкурентния потенциал; (6) Извеждане на възможности за ускоряване на инновационния процес и формулиране на подходи за повишаване адаптивния капацитет на инновационните технологии.

Основната теза е, че ускореното внедряване в българското земеделие на инновационни технологии е естествената база за повишаване на неговата ефективност и конкурентни възможности на международните пазари на аграрни стоки.

Методи на изследването: Използвани са няколко групи методи и подходи свързани със спецификата на изследването: (1) За анализ на полски опити; (2) За оценка на сравнителни предимства и конкурентните възможности на

иновационните технологии; (4) За оценка на аграрната политика в земеделието и нейното влияние върху конкурентните възможности на иновационните технологии.

Обем на извадката: Изследването включва полеви опит и две извадки. Полевият опит е извършен с шест технологии наблюдавани четири години. Едната извадка включва 232 земеделски стопанства от цялата страна, отглеждащи слънчоглед и е използвана за изследването на сравнителните предимства. Втората извадка включва 586 стопанства и е използвана за изследване на процеса на дифузия на технологията.

Целта на изследването е ясно формулирана. Задачите, които докторанта си поставя, водят до постигането на поставената цел. Методите на изследването съответстват на поставените задачи. Извадката има достатъчно наблюдения за осигуряване на достоверност на изводите.

4. Онагледеност и представяне на получените резултати

Дисертационният труд е в обем от 276 страници от които: теоретична част - 68 страници; аналитична част - 99 страници; конструктивна част – 80 страници; изводи и препоръки – 8 страници; литература - 10 страници. В текста са включени 23 фигури и 48 таблици. Използвани са 64 литературни източници на кирилица, 99 на английски, и 12 от интернет. Дисертационният труд е много добре структуриран и включва всички необходими елементи.

5. Обсъждане на резултатите и използвана литература

Дисертационният труд е разделен на три основни части. В увода са представени: актуалността на проблема; целта и етапите на работа; предмета и обекта на изследването; основната теза и методите на изследването.

Първа глава е теоретична. В нея се дискутира същността на категорията конкурентни възможности. Разграничени са понятията конкуренция, конкурентни способности и конкурентни възможности. Подчертана е ролята на пазарната конкуренция като основен фактор за оптимизиране на процеса на използване на производствените ресурси и постигането на по-висока производителност. Дефинирано е понятието сравнителни предимства като способността на даден производител да произведе даден продукт или услуга на по-ниска относителна цена и да го предложи на пазара. Конкурентните способности са дефинирани като потенциала на дадена производствена система да предлага стоки и услуги, съответстващи на желанието на купувачите и на цени, които са по-добри от тези на другите потенциални доставчици, като се правят най-малки алтернативни разходи.

Конкурентни възможности на дадена технология се разглеждат като нейния потенциал да комбинира производствени фактори, така че да произвежда и предлага стоки и услуги с относителни по-ниски алтернативни разходи.

Представена е връзката между инновационните технологии и конкурентните възможности. Иновацията е дефинирана като нова идея, процес, продукт, производствена практика, или организационен модел, които са успешни в практиката и се налагат на пазара, а нейния потенциал да повиши сравнителните предимства и конкурентните способности на дадено производство е решаващ за нейното разпространение.

Методиката на изследване започва с кратко описание на оценяваната технология, която включва два основни елемента: хербицида(Express®50 СГ) и сравнително устойчив към него слънчогледов хибрид. Двета елемента се прилагат заедно за постигане на нужния ефект при защитата на културата от плевели. За оценка на биологичния и икономическия потенциал на технологията е извършен сравнителен анализ и са използвани показателите: среден добив; маржинален физически продукт; брутна добавена стойност; печалба на единица площ и др. За оценка на сравнителните предимства и конкурентните възможности на технологията са използвани показателите: относителната производителност, относителна доходност и относителната рентабилност. Сравнителните предимства на производството са изследвани с показателите: коефициент на сравнителни предимства; сравнителния индекс на експортни предимства; индекс на относителни търговски предимства и др. За анализа на ефекта от обществената подкрепа е използвана матрицата за анализ на политиките.

Втора глава е емпирична и в нея първо са разгледани тенденциите в развитието на световното производство и търговия със слънчоглед, дискутирано е технологичното развитие и производствения потенциал на страната. Второ, оценен е биологичния и икономическия потенциал на новата технология, нейните сравнителни предимства и е оценен търговския потенциал на България. Трето, анализирани са сравнителните предимства при търговията със слънчоглед, и са дискутирани техните регионални аспекти. Дискутирани са конкурентните позиции на страните от черноморския басейн. Това е специфичен регионален пазар на който често не се обръща нужното внимание. Главата завършва с оценка на ролята на обществената подкрепа.

В трета глава са представени възможностите за развитие на инновационните технологии в земеделието: (1) дискутирани са предизвикателствата пред търсенето

на иновационни технологии; (2) анализиран е процесът на дифузия на иновационните технологии; (3) разкрита е ролята на институционалната среда в този процес.

Дисертацията е разработена на много добро ниво. В изследователската част методиката е приложена правилно, систематично и последователно. Изводите произтичат от направеното изследване. Отделните глави са взаимосвързани и логично преминават от една в друга.

6. Приноси на дисертационния труд

Едно от основните достойнства на представената дисертация е, че представлява интегрирана разработка, използваща подходи и методи от агрономическата наука и икономиката. Поради това и обема е по-голям от този, който обикновено се препоръчва при разработване на дисертациите. Такива работи са все още рядкост. Тя е резултат от доброто сътрудничество между науката и практиката. У нас все още бизнесът не е склонен да инвестира в научни разработки и поради това дискусията в част - Финансиране на НИРД и иновационния процес е интересна.

Напълно споделям приносите, които кандидатът е посочил в автореферата, а именно:

Научни приноси

На база на критичен преглед на значителен брой литературни източници на наши и чужди автори, е разработена концепцията за анализ на иновационния процес в земеделието. Разработена е методика за изследване и оценка на ефекта от внедряването нови технологии. Методиката е приложена на примера на технологията ExpressSun® на ниво полеви опит, промишлен опит, дифузия на технологията. Ефектът на нейното приложение е оценен на регионално и национално ниво като фактор за подобряване на сравнителните предимства и конкурентните възможности.

Научно-приложни приноси

На база проведените полски опити е оценен биологичен и икономически потенциал на технологията ExpressSun®. Чрез проведеното изследване на 232 земеделски стопанства е измерен и оценен относителен производствен потенциал на технологията. С извършения регионален анализ на внедряването на иновационната ExpressSun® технология са оценени промените в регионалния капацитет на производството. Чрез анализ на национално ниво на търговските потоци е оценено влиянието на изследваната технология при създаване на нови сравнителни предимства на производството на слънчоглед и подобряване на конкурентните

способности на международните пазари. Оценено е влиянието на аграрната политика върху процеса на внедряване на нови технологии и подобряване на конкурентните възможности.

7. Критични бележки и въпроси

Критичните бележки по-долу са свързани не толкова с качеството на представения труд, а по-скоро са препоръки за бъдещата работа на кандидата. Добре би било списък на фигуранте и таблиците да бъде изведен след съдържанието. Препоръчвам на докторанта да изведен в отделна публикация процесите на създаване и разпространение на иновативни технологии като подход. Тези процеси, и особено тяхното проявление в практиката, по мое мнение, все още не са добре изяснени и рамкирани в теорията.

Към докторанта имам следните въпроси:

Как делът на България в световната търговия на слънчоглед може да повлияе върху резултатите от анализа изведен чрез матрицата за анализ на аграрната политика?

Анализът, който е представен в дисертацията е основно секторен – зърнопроизводство. Резултатите от изследването показват, че новата технология спомага производството на слънчоглед да бъде по-конкурентно. Площите със слънчоглед се увеличават и съответно това довежда до изместване на другите култури с висока добавена стойност (зеленчуци, трайни насаждение). В тази връзка, интересен е въпросът до колко ползите получени от внедряването на новата технология може да компенсира загубите от производството на култури с висока добавена стойност?

8. Публикувани статии и цитирания

Представени са 4 публикации свързани с дисертационния труд - 2 самостоятелни и 2 в съавторство. Публикувани са съответно в списание „Растениевъдни науки“ - 2009; „Икономическо благосъстояние чрез споделяне на знания“- 2016, издание на СА „Д.А.Ценов“ – Свищов; „Научни трудове“ на Аграрен университет - 2018; Международен научен симпозиум в Босна, 2016. Публикациите показват етапите в развитието на изследването и еволюцията при развитието на кандидата. Представеният автореферат отразява обективно структурата и съдържанието на дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Въз основа на научените и приложените от докторанта различни методи на изследване, правилно формиране на извадката от ферми, направените обобщения и изводи считам, че представеният дисертационен труд отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и Правилника на Аграрния университет за неговото приложение, което ми дава основание да го оценя ПОЛОЖИТЕЛНО.

Позволявам си да предложа на почитаемото Научно жури също да гласува положително и да присъди на Чавдар Младенов Дочев образователната и научна степен "доктор" по научната специалност „Икономика и управление".

Дата 17.01.2018
гр. Пловдив

РЕЦЕНЗЕНТ: .....
(проф. д-р. Иван Пенов)